

Čovjek i Bog kao nastajanje

Povodom članka »Big bang (Veliki prasak) — znanstveni model o postanku Svemira«*

Rudolf BRAJIČIĆ

Sažetak

*Autor skreće pozornost na činjenicu da bića možemo promatrati na dva načina: sučelice licem u lice i pozadinski odostraga. Čovjek promatran sučelice je stano-
vito određeno biće, Bog promatran sučelice je sam Bitak. No ako ih promatramo
pozadinski, tad je čovjek, jer je neprekidno stvaran, neprekidno kontigentno na-
stajanje, a Bog neprekidno samo nužno nastajanje. Da to o Bogu pokaže, autor
se uz filozofiju interdisciplinarno služi i trinitarnom spekulacijom. Promatranje
čovjeka i Boga kao neprekidnog nastajanja je višestruko korisno pod različitim
vidicima: psihološkim, asketsko–mističnim, teološkim, filozofskim, znanstvenim
te pod vidikom interreligijskog dijaloga.*

Uvod

U tekstu Kantova obaranja skolastičkog kozmologijskog dokaza za Božju op-
stojnost nalazi se i ovaj podulji odlomak: »Neuvjetovana nužnost koja nam je tako
prije ko potrebna kao posljednji nosilac svih stvari jest prava provalija za ljudski
um. Ni sama vječnost, koliko god je *Haller* umije jezovito uzvišeno opisivati, ni
izdaleka još ne čini takav vrtoglavi dojam na dušu, jer ona samo *mjeri* trajnost stva-
ri, ali ih ne nosi. Čovjek se ne može obraniti, ali ne može ni podnijeti tu misao da
bi biće, koje mi sebi predočujemo također kao najviše između svih mogućih, u ne-
ku ruku kazalo sâm sebi: Ja sam od vječnosti do vječnosti, izvan mene nema ništa
od onoga što je nešto samo po mojoj volji; *ali odakle sam ja?*«¹

Kant stavlja Bogu u usta pitanje »ali otkuda sam ja?« kao hladan spekulativac.
Ipak nije mogao skriti svoje teške osjećaje koje u čovjeku budi pomisao da je Bog
bez uzroka. Kaže, naime, »da čovjek ne može podnijeti tu misao«. Izraz »podni-
jeti« nije s logičnog područja, a dobro pristaje afektivnom području. I sam u svojoj
unutrašnjosti doživljavam nemjerljivu težinu osjećaja na tu pomisao. Kant pomo-

* Usp. DERADO, I., *Obnovljeni život*, 2, 2001, str. 189–206.

1 KANT, I., *Kritika čistog uma*, prev. V. D. Sonnenfeld, Zagreb: MH, 1984., str. 281.

gnut tim teškim osjećajem zaniijekao je valjanost klasičnih dokaza za Božju opstojnost, i ne samo to, nego je još pojam Bitka od sebe (a se) pripisao našem prividu. Mi vjerujemo na temelju znanstvenih dokaza, koliko su oni u ovoj materiji čovjeku mogući, da Bog postoji, ali ujedno s Kantom dijelimo svoju zbunjenost kad stojimo pred Bogom kao bićem bez uzroka (poslije ćemo vidjeti čak i bez počela). Stoga našim razmišljanjem želimo olakšati naš pristup k Bogu kao biću bez uzročnog izvora. Način kojim to želimo postići ne ide za tim da otkrijemo neke nove stvari, nego za tim da poznate stvari stavimo u jedan smisleniji red. Poznate misli na koje pomišljam nisu, barem ne sve, nimalo lake: neke naviru iz tajne stvora, neke zovu u pomoć tajnu stvaranja, što još ide, ali neke izviru iz tajne Presv. Trojstva, pa su teže. No i one su sažeto sadržane u našem misnom Vjeronanju, pa će nam to olakšati razumijevanje, a novo u njima, što će nas možda iznenaditi, bit će shvatljivo u povezanosti s tvrdnjama iz spomenutog Vjeronanja. S tim uvodnim napomenama možemo započeti naše razmišljanje.

I.

Nastali smo što se tiče naše duše »iz ništa«, a što se tiče našeg tijela »iz materije«, stvorene iz »ništa« na početku stvaranja Svijeta, a koja je nakon dugog lanca naših roditelja i praroditelja stigla i do našeg tijela. Stvoreni smo, dakle, iz ništa i sad smo tu već stanoviti niz godina. Stvaranje »iz ništa« pobuđuje na razmišljanje i na niz pitanja. Kako je stvaranje nečega iz apsolutnog ničega uopće moguće? Što to zapravo predstavlja? Itd. Mi nećemo ulaziti u ta i takva pitanja, nego ćemo istaknuti samo jedno važno *svojstvo* stvorenih stvari: neuništivost materije. Ostalo mimoilazimo. Neuništivost materije bi nas, naime, upućivala na to da materija nije stvorena, nego da je nužna i kao takva od sebe, a tada ne bismo mogli krenuti dalje u ovom razmišljanju pa se moramo na to osvrnuti; tim više što neki znanstvenici misle da je materija zbilja neuništiva. Jednom se je jedan propovjednik usprotivio takvom mišljenju o neuništivosti materije. Svoje protivljenje je retorski formulirao: Dajte mi neizmjernu snagu i ja ću je uništiti. Time je htio reći ovo: kada Bog stvori neku stvar, tada je ne pusti da sama dalje postoji bez njegove pomoći — kao kada stolar izradi stol, a onda ga pusti da bude tamo kamo ga je postavio i ode. Bog stvorivši stvor, ne ostavlja svoga stvora sama, ne odalečuje se od njega, nego ga podržava u postojanju da se ne bi vratio natrag u ništavilo i, opet, ne kao što majka podržava svoje netom prohodalo dijete da ne padne na tlo, nego tako da ga neprestano i neprekinuto stvara (*creatio continua*). Sliku ćemo uzeti iz tehnike, na koju se zbog njezinih štetnih nusproizvoda ljutimo pa znamo reći: »prokleta« tehnika. Eto, ta »prokleta« tehnika će nas poučiti u čemu se sastoji neprekidano stvaranje. Kada u aparat za projiciranje stavimo dijapozitiv sa slikom nekog veličana iz prošlosti, npr. Napoleona, svijetle zrake iz aparata će sliku Napoleona prenijeti na platno, na platneni ekran, i u taj će se čas pred našim očima pojaviti Napoleon. Možemo gledati u nj sate i sate i uvijek ćemo pred sobom imati istog Napoleona »sučelice« nama; gledat ćemo ga licem u lice. On gleda nas i mi gledamo njega. Ako smo učitelji u školi i ako smo tu sliku Napoleona postavili na platno da

učenicima održimo sat o Napoleonu, govorit ćemo ovako: Napoleon, o kojem ćemo imati ovaj sat poduke, stoji pred vama, on je tu — dakako, podrazumijeva se, na slici. Međutim nestane li struje, Napoleon će nestati s platna. Zašto? Jer promatrajući Napoleona »pozadinski«, na platnu je samo dotle dokle ga svijetle zrake iz aparata tamo projiciraju dok ga prenašaju na platno. To znači: dok gledamo Napoleona na platnu licem u lice ili sučelice kao onoga koji je tu i stoji pred nama kao *gotova* slika, u stvari ta »gotova slika« neprestano *nastaje*. To nije slika kao što su slike eksponati u umjetničkim galerijama, koje danju i noću vise na zidu kao *svršena* umjetnička djela. Slika Napoleona na platnu se nikada ne završava, ona je neprekidno proizvođena, ona se neprekinuto rađa iz svog izvora, iz aparata. To je *pozadinski* pogled na nju, gledamo je od izvora iz kojeg se pred našom očima pojavljuje. Istina je da je materija neuništiva, ali samo zato jer je, gledano pozadinski, Bog onom istom stvaralačkom snagom kojom ju je stvorio, neprekidno podržava, da se ne vrati u tamu ništavila. Podržava je ne samo dok jest nego i dok se miče i djeluje, kao što svjetlo iz projekcione kamere podržava u kinu na platnu glumce u njihovu glumljenju. Budući da je Božja stvaralačka moć beskonačna, onaj propovjednik je htio reći: kad bih imao takvu moć i ja, mogao bih se toj beskonačnoj snazi suprotstaviti i materiju poništiti. Dakle *pozadinski* gledano, nismo jedanput za vada dani nego smo neprekidno stvarani, neprekidno *nastajemo*. U tom smislu mi smo neprekidno kontingentno nastajanje od drugoga. To nije ništa nova, to je stara i oduvijek poznata istina, u filozofiji stručno iskazana »de conservatione et de concursu Dei« — samo mi na to obično ne mislimo pa nam to potone u podsvijest.

Molim da mi se oprostite što sam tu jednostavnu stvar tako razvukao. Nije mi bila nakana da od muhe pravim slona, nego sam to učinio da *nastajanje* »Napoleona« pomoću svjetla što dulje zadržim u vašoj svijesti, a pri tom da gurnem u vašu podsvijest gledanje »Napoleona« licem u lice. Ta nas naime vježbica pozadinskog gledanja na stvorene stvari neprimjetno obogaćuje.

II.

A sada se okrenimo promatranju samog *Nastajanja* bez uzroka, bez izvora, bez počela, tj. *Nastajanja* u Bogu, dakako uvijek u analognom smislu *nastajanja* kojim mi *nastajemo* iz uzroka. Neću glavni uvid u Boga kao u neprekidno trajno *sâmo* *Nastajanje* predstavljati svojim mislima da bih bio uvjerljiviji. Za premise svoga izlaganja poslužit ću se izlaganjem doktora Stjepana Bakšića, svoga profesora iz teologije koji je napisao reprezentativni priručnik o Presvetom Trojstvu.

U kršćanskoj starini Arije (256.–336.), aleksandrijski ugledni svećenik, pogrešno je naučavao da se druga božanska osoba Presv. Trojstva, Logos (Riječ) ili Sin, ne rađa od prve božanske osobe Oca, nego da je od njega stvoren kao prvi Očev stvar. Arije je imao mnogobrojne sljedbenike. Imao je i prividno oštroumnih dokaza za svoju tvrdnju. Jedan od njih je ovaj: »Bog Otac rađa Sina ili koji već postoji ili koji još ne postoji. Ne može se reći da rađa Sina koji već bivstvuje, budući da je to apsurdno jer Sin istom prima bitak rađanjem. No ne može se reći ni da rađa Sina

koji još ne postoji jer onaj koji nije uvijek postojao ne može biti Bog. Slijedi, dakle, da se ni na koji način ne može reći da je Sin rođen od Oca.«²

Na taj prividno vrlo uvjerljiv dokaz dr. Bakšić odgovara: »Odvijeka Otac sebe spoznaje, odvijeka rađa, odvijeka daje Sinu svoju vječnu, neograničeno savršenu Božju bit. Bog Otac ne rađa dakle Sina, koji ne postoji, ne rađa ni onog, koji već postoji neovisno od rađanja, nego rađa onoga, koji nužno postoji, zavisno od samog rađanja.«³

Pošto nam je dr. Bakšić približio *rađanje* Sina od Oca pojmom vječnog rađanja, neka nam kaže što znači *vječno* rađanje: »Bog Otac nije, kao što je to kod stvorova, najprije *osoba* a onda otac po odnošaju očinstva koji bi pridolazio k osobi, nego je Otac po onome Otac, po čemu je osoba, i obratno. No Oca kao Oca ne možemo zamisliti bez Sina tako da je Sin nužno od onog časa, od kojeg je Otac. Jedan je, dakle, kao i drugi od vijeka. Jedan od vijeka Otac a drugi od vijeka Sin.«⁴

Sad ćemo nastaviti sa svojim mislima. Budući da Božja vječnost ne teče, nego je u njoj vječni sada, slobodno nam je reći, a i kaže se: Otac *sada* rađa Sina i Sin se *sada*, dok ovo čitamo rađa od Oca, nastaje (dakako u analognom smislu) od Oca. U toj posljednjoj rečenici riječ »Sin« upotrebljena je u onom dvostrukom načinu gledanja na stvari: sučelice i pozadinski. Evo kako: sučelice Sin je druga božanska osoba, a pozadinski Sin od vijeka do vijeka izlazi od Oca, neprekidno se rađa i rađanjem biva. To vrijedi i za Oca. On je sučelice promatran prva božanska osoba, pozadinski pak Otac od vijeka do vijeka neprekidno rađa, neprekidno biva Otac.

Učinimo korak dalje: Sin ima počelo (ne uzrok) iz kojeg izlazi. Njegovo je počelo Otac. A Otac? Ima li on počelo iz kojeg izvire? On je bezizvoran, on je počelo za Sina, ali sam nema počela. On je počelo bezizvorno, počelo *bez počela*. On je bezuvjetno i neovisno od bilo koga Rađanje Sina. Bez tog Rađanja on ne postoji. Tim rađanjem tek postaje kao osoba, kao vječno bivanje Očinstva, kao čisto vječno Nastajanje ni iz čega i ni iz koga jedne osobnosti koja se zove Otac.

A što je s Bogom kao apsolutnim Bitkom? Nastaje li i on ako se promatra pozadinski? Prije nego odgovorimo na to pitanje, navest ćemo još jedan tekst dr. Bakšića u kojem prigodom govora o rođenju Sina govori nešto i o Božjoj apsolutnoj naravi zajedničkoj svima trima božanskim osobama: »*Rađati se ne može* božanska narav promatrana u svome apsolutnom bitku [mi bismo rekli promatrana sučelice, m. n.] No rađa se promatrana u svome relativnom bitku [mi bismo rekli promatrana pozadinski, m. n.] ukoliko, naime, rađanjem biva posjedovana na drugi način nego li je u Ocu.«⁵ To je kazano za Božju narav u relativnom smislu ukoliko pasivnim rađanjem Sina biva od njega drukčije posjedovana, na drugi način nego što je u Ocu. Dosljedno tome, jednako tako treba reći za apsolutnu Božju narav u relativnom smislu ukoliko je aktivnim Očevim rađanjem posjedovana od Oca na drugi način nego što je u sebi. I ona, dakle, u tom relativnom smislu aktivno

2 BAKŠIĆ, S., *Presveto Trojstvo*, Zagreb, 1941., str. 178.

3 Isto.

4 Isto.

5 Isto.

rađa i tako neprekinuto nastaje. No upitajmo se: bi li apsolutna Božja narav mogla u Ocu biti počelo vječnog nastajanja Očinstva kada u sebi ne bi na razini apsolutnog bitka bila vječno nastajanje? Bi li mogla relativno nastajati, a apsolutno ne nastajati? Mi govorimo da je Božji apsolutni Bitak od sebe (a se). Što znači to: od sebe, a se? Što drugo nego da je Božji Bitak promatran pozadinski bez uzroka i bez počela, tj. da je bez tih izvora od vijeka do vijeka, da je od vijeka do vijeka u nastajanju bez njih kao što je Otac u rađanju bez njih i tako Otac u nastajanju od vijeka do vijeka bez njih. Sad nas ne bi smjelo šokirati što ćemo reći: Bog sad nastaje, čisti Bitak sad nastaje. Tà nismo li već naučili da Otac sad rađa, da se Sin sada rađa. Tako i Bog sad nastaje i to ne smeta da kao takav u našem promatranju *sučelice* on bude Bog od vijeka do vijeka, jer nikad nije bilo da ga nije bilo niti će biti da ga neće biti. On je vječno Nastajanje. Kad Bog ne bi bio vječno nastajanje, ni Sin se ne bi mogao vječno rađati i eto nas u arijanizmu. Ne bismo imali Sina, Boga od pravoga Boga, nego Sina prvostvorena stvora. Sjetite se odgovora Ariju na njegovo dokazivanje protiv Božjeg Sinovstva druge božanske osobe. Tamo smo rekli: »Otac nije najprije Bog a onda rađanjem postaje Otac, nego rađanjem Sina postaje Bog Otac.« Ako sada rađa, sada postaje Bog i Otac; ako Otac vječno rađa, vječno postaje Bog i Otac; ne samo Otac nego i Bog. I to nas upućuje na to da Bog u apsolutnom smislu vječno nastaje Bog u pozadinskom načinu poimanja Boga. No to nije bezlično nastajanje, nego je neprekidno nužno nastajanje bez počela točno određenog bića: čistog beskonačnog Bitka kojeg nazivamo Bogom. Bitak bivanjem biva Bitak. Iz svega se vidi da je trajno nastajanje stvora o kojem smo prije govorili i Boga u stvari nastajanje u analognom smislu, što možemo ovako naznačiti: Biće trajno (neprekidno) nastaje ukoliko je neprekidno u zbilji po onome po čemu je ozbiljeno. Stvor (čovjek) trajno nastaje ukoliko je neprekidno u zbilji po stvaranju, po kojemu je ozbiljen. Bog trajno (neprekidno) nastaje ukoliko je neprekidno u zbilji po sebi (a se). Kada bi prestao biti u zbilji po sebi (a se), pao bi u ništavilo. To i samo to želimo reći kada kažemo: Bog je u apsolutnom smislu Nastajanje.

No zašto se mi tim filozofiranjem mučimo? Pođimo na brdo Horeb. Tamo ćemo sve to čuti i vidjeti. »Mojsije pasao ovce svoga tasta Jitra. Goneći tako stado po pustari, dođe do Horeba, brda Božjega. Anđeo mu se Jahvin ukaže u rasplamtjeljoj vatri iz jednog grma. On se zagleda: grm sav u plamenu, a ipak ne izgara. Na to Mojsije reče Bogu: Ako dođem k Izraelcima pa im kažem: Bog otaca vaših poslao me k vama, i oni me zapitaju: Kako mu je ime? — što ću im odgovoriti?' *Ja sam koji jesam*, reče Bog.« (Izl 3, 1–2; 13–14)

Bog je »Onaj koji jest«, sâm Bitak. »Grm sav u plamenu, a ipak ne izgara« — time je predočeno samo neprekidno plamsanje Jahvina nužnog bivanja. Šteta što suvremeni bibličisti u tumačenju tog teksta odmakoše od Božje biti i prijeđoše na val neprekidne Jahvine vjernosti Izraelu. No, budući da je Jahve u prethodnim retcima obećao Mojsiju da će biti s njim u njegovoj misiji oslobađanja Izraelaca iz Egipta, čini mi se logičnijim reći da otkrivanjem svoga imena želi Izraelcima poručiti na što se to njegovo obećanje oslanja, na Onoga, naime, koji »neugasivo«

biva Biti. Međutim bilo bi čudno kad tako čudesni fenomen i čudesno ime ne bi imali više tumačenja.

III.

Kad od ovog našeg razmišljanja, koje je od nas zahtijevalo stanoviti napor, ne bismo imali nikakve koristi, ono bi bilo prazna igra s pojmovima. Međutim koristi su mnogostruke.

1. Rekli smo na početku da je Kanta mučilo pitanje: »Kaže se da smo svi mi od drugoga, a otkuda je On?«. To pitanje ne mora mučiti sve. Može se mirno vjerovati bez bavljenja tim pitanjem. No koga to pitanje ipak pritišće, neka si pomisli da je Bog neprekidno Zbivanje, Nastajanje, Bivanje. Ne kažem da će mu biti lakše jer ni pojam neprekinutog nužnog bezizvornog (a se) Nastajanja nije od perja, nego je za naš um također »provalija« (Kant), veliki misterij, kao i pojam Bitka od sebe. No ako netko u pojmu neprekidnog Nastajanja oćuti stanovito *psihološko* olakšanje, neka se tim okoristi.

2. Pojam pak našeg neprekidnog stvaranja od Boga i prema tome neprekidnog nastajanja nudi nam *asketsko–mistične* koristi.

Anketirane majke koje su etički besprijekorno začele i rodile dijete, katkad uz prevelike žrtve, izjavljuju da u času kada rode dijete dožive neopisivu sreću i ljubav prema djetetu. Tu majčinu ljubav prema njemu dijete vrlo brzo otkrije i počinje joj na svoj djetinji način uzvraćati ljubav. To je u majci samo iskra od Božje sreće i Božje ljubavi pri našem stvaranju. A neprekidno nas nanovo stvara, nanovo ljubi. Misleći na to, razmišljajući o tome, kontemplirajući to, noseći to u svojoj duši, nemoguće je da se u nama, svakog dana i u svakom času novorođenom stvoru ne probudi djetinja ljubav koja nas nosi k Bogu kao Ocu u zagrljaj. Kao dojenčad, na grudima smo svoga Boga. Pavao je to dublje i malo hladnije izrekao: »U njemu se mičemo i jesmo.« Stoplimo malo to Pavlovo pa recimo: »U Božjoj se ljubavi mičemo i jesmo«. Kad mislimo na to, pogotovo ako to činimo često, nemoguće je da nas koja šibica Vječne ljubavi ne zapali. Ako nas nije dosad zapalila, možda nismo znali puta kojim se u plamen Vječne ljubavi ulazi. Sada znamo jedan od tih putova, možda će nam on pomoći.

3. Pojam Božjeg neprekinutog stvaranja svijeta i čovjekova nastajanja bistre nam neobične teološke izričaje Meistera Eckharta. On npr. tvrdi da pravedan i omilošćen (in gratia) čovjek čini sve što Bog čini (DS 963). Kad je tome tako, budući da Bog sada hoće stvarati svijet i stvara ga, hoće da i sada svijet nastaje i sada svijet stvarno nastaje, dobar čovjek sada skupa s Bogom hoće stvarati svijet i u tom ga smislu skupa s Bogom sada stvara. Jeste li ikada pomislili da ste onom svojom izrekom »nek' se vrši volja Božja« sudjelovali u stvaranju svijeta, a i u stvaranju samih sebe, jer je u času vaše izreke Bog upravo htio da svijet i vi budete. Dapače, budući da dobar čovjek hoće sve što je Bog dosad učinio, a u Bogu nema vremenskog prije i poslije nego vječni »sad«, dobar Božji čovjek je skupa s Bogom stvorio nebo i zemlju, što zvuči strašno, ali postavljeno našeg »sad« u okvir »vječnog sad« postaje razumljivo jer ne znači ništa drugo nego potvrđivanje onoga što je Bog za

nas učinio i čini. Naknadno pak potvrđivanje tek u širokom smislu znači sudjelovanje u onome što se je nekoć dogodilo. U strogom smislu znači *naknadno* sudjelovanje. Tako naknadno i mi možemo sudjelovati u početku stvaranja neba i zemlje. Meister Eckhart tu riječ »naknadno« nema u svom tekstu, a našem bi unašanju toga »naknadno« mogao prigovoriti da koincidira s onim vječnim »sad«, u kojem je Bog stvorio svijet.

Evo još jednog Eckhartova izričaja: Kad bi čovjek učinio tisuću smrtnih grijeha, pa bi sada bio pravo raspoložen, ne bi trebao htjeti da ih nije učinio (DS 965). Čovjek gotovo protrne kada to pročita. Smisao bi mogao biti ovaj: Bog je dopustio (voluntate permissionis) da čovjek počini tisuću grijeha. S druge strane, dobro raspoložen čovjek u svemu se slažući s Bogom hoće što Bog hoće. U ovom slučaju Bog je dopustio pad. Čovjek ne smije htjeti protiv te permisivne volje Božje, ne smije se protiv nje buniti, nego se mora s njom složiti. Tako se pravo kajanje zbog počinjenih grijeha probudi tek onda kada odložimo protest protiv Boga što je dopustio naš pad, dapače, tek onda kad se s tim dopuštanjem složimo. Eckhart to kaže ovako: »Ne bi trebao htjeti da ih nije učinio.« Eckhart je zaboravio u svoju rečenicu umetnuti »zbog tog razloga«. Grijesi u sebi imaju naime još i drugih razloga zbog kojih moramo žaliti što smo ih učinili. Ali ipak je Eckhartov stav temeljan. Jeste li se ikada svijesno složili s Božjom voljom što je dopustio da naši praroditelji sagriješe i da budemo protjerani iz zemaljskog raja? Kad bismo to iskreno učinili, bili bismo mnogo smireniji u ovoj »dolini suza«. Nije to ono Augustinovo: »O, sretna li grijeha!« To je nešto posve drugo. No kako je Meister Eckhart bio nedorečen, Crkva je osudila njegove tvrdnje. Time nije zabranila da se njima okoristimo koliko je to moguće u granicama objektivne istine. Tu nam pak mogućnost otvara naše *pozadinsko* gledanje na stvaranje i na čovjekovo nastajanje. Izrazite Bogu želju da vas i sutra stvara. Bit će mu drago. Drago vama, drago njemu. Bit ćete mu bliži.

U našem razmišljanju i dokazivanju spominjali smo da se Sin, druga božanska osoba, odvijeka dovijeka vječno rađa pa da se i sada rađa. Misleći na to i sjećajući se svoga rađanja iz Boga na krštenju, Eckhart je ovo kazao: »Kad se ja sada ne bih rađao kao Božje dijete, kao sin Božji, ni Sin se Božji ne bi rađao. Rađani smo, naime, kao Božja djeca od Oca po Sinu u Duhu Svetome. Promatrano pozadinski i mi se dok smo u milosti neprekidno rađamo kao što se neprekidno stvaramo, pa kad bismo se kao bića u milosti prestala rađati iz Boga po Sinu, to bi bio znak da se je i Sin prestao rađati od Oca. Stoga u ovaj čas skupa sa Sinom rađamo se i mi kao djeca Božja. Redovito mislimo da je Presveto Trojstvo gore, a rijetko pomišljamo da je ono u nama, da pulzira u našoj krvi, nositeljici životnog daha. Kad bismo naučili prislanjati svoje uho na se, na svoju krštenu unutrašnjost, »čuli« bismo ga.

4. Pozadinski pojam odsebnog (a se) Nastajanja u filozofiji doprinosi boljem shvaćanju načela tvorne uzročnosti. Vilim Keilbach piše: »Fr. Sawicki i J. Hessen [skolastici, m. n.] tvrde uglavnom slijedeće: načelo uzročnosti nije neposredno jasno, jer 'zbivanje bez uzroka' kao takvo nije protuslovan pojam (...), prema tome slijedi, da se načelo uzročnosti ne može teoretski opravdati te da je njegova vrijed-

nost u tom što ga prihvaćamo kao postulat' [čisti kantizam!, m. n.]«⁶. Iz našeg izlaganja također slijedi da nema protuslovlja u čistom pojmu nastajanja bez uzroka. Ta tako nužnim aktivnim rađanjem nastaje Otac, Božje očinstvo, koje je bez počela. No o takvom nastajanju se u načelu uzročnosti ne radi. U načelu uzročnosti se ne radi o nužnom nastajanju nego o kontingentnom nastajanju, a reći da je moguće takvo nastajanje bez uzroka je doista protuslovno, jer bi to značilo kontingentno zbivanje dići na rang apsolutnoga, tj. izjednačiti ga s njim, što je apsurdno. Ne samo to, nego to znači rješavanje pitanja spoznatljivosti načela uzročnosti upraviti i tjerati prema teško prihvatljivom rješenju, tj. da je načelo uzročnosti analitički sud, a nije, nego je jedno od tolikih bitnih sinteza.

Pozadinski pojam odsebnog (a se) apsolutnog Nastajanja pomaže nam u filozofiji da lakše shvatimo one filozofe koje niječu postojanje Boga te se okreću k apsolutnom nastajanju kao temelju svoga filozofiranja: Heraklita, Hegela, Nietzschea. Oni ne misle kao Kant da pojam nužnog bića stvaramo potaknuti prividom, ali za njih je nužno biće nužno vječno nastajanje. Pa to možemo reći i mi promatrajući Boga, Svijet i nas pozadinski, jer smo i svi mi s pozadinske točne gledišta nastajanje, jedno nužno (Bog) drugo kontingentno (stvorovi). I mi se dakle možemo s njima složiti, ne dakako *ad litteram* (oni su panteisti), nego *in globo*; zajedno smo filozofi *tou fieri*. Čak ih u tome pretječemo. Prema Hegelu, u početku bijaše bitak — ništa i onda nastajanje ili nešto. Naše je pitanje upravljeno njemu: onaj bitak koji bijaše na početku — otkuda je? On se sigurno nije zbio. Naš Bitak, koji bijaše na početku, a to je Bog, od početka Nastaje, dakako promatran pozadinski. Time nadilazimo i same filozofe *tou fieri*. I opet s ponosom, ali bez nadmetanja jer u traženju istine nema utrke; možemo ustanoviti da se u našem skolastičkom dućanu može nabaviti sve što se nalazi po dućanima drugih filozofija, dapače, one nam često pomažu otkriti nešto u našem sustavu čega nismo uopće svjesni da posjedujemo.

IV.

Pozadinski pojam odsebnog (a se) apsolutnog Nastajanja pomaže i znanstvenicima. Vrlo ugledni znanstvenik Ivo Derado, temeljit u svojoj struci kao i u svom razlaganju, autor je članka Big bang (Veliki prasak) — znanstveni model o postanku Svemira.⁷ Na kraju članka, u kraćem odjeljku koji ovdje donosimo u cijelosti, piše: »Stephen Hawking, poznati paralizirani fizičar, proučava problem TOE (Theory of everything, teorija svega). Prava fizikalna teorija mora protumačiti sve od elementarnih čestica do galaksija. On tvrdi da će fizika pomoću nove teorije, kvantne gravitacije, uskoro uspjati protumačiti svijet bez hipoteze Boga. Po riječima Hawkinga, to neće biti dokaz da Bog ne postoji, nego da on nije potreban! Drugim riječima pokazat će se da ni Bog u stvaranju nije imao slobodne ruke od onog trenutka kad je odlučio stvoriti čovjeka. Čovjek koji je u Kopernikovu Sve-

6 KEILBACH, V., *Problem Boga u filozofiji*, Zagreb, 1944, str. 84–85.

7 DERADO, I., nav. čl.

miru postao irelevantan, u Big bang modelu postaje kruna stvaranja.«⁸ Prema ovom priopćenju Hawking tvrdi:

1. Da Bog postoji, to je hipoteza.
2. Kad znanost protumači tajnu Svemira, Bog postaje nepotreban, no on i dalje postoji.
3. Odlučivši stvoriti svijet, Bog si je sebi svezao ruke.
4. Kad se sve to sagleda, tada treba reći da je čovjek kruna stvaranja.

Što da o tome mislimo?

1. Da Bog postoji, to je hipoteza. Što je hipoteza? Hipoteza je znanstvena pretpostavka još neprovjerena u iskustvu, a svrha joj je znanstveno protumačiti neki iskustveni fenomen. U tom smislu Bog nije hipoteza. Postoji i hipotetički silogizam, a to znači i hipotetički zaključak: Ako postoji kontingentno biće, postoji nužno biće kao njegov uzrok. Tako teče dokaz za Božju opstojnost. U tom smislu Božja je opstojnost hipotetski dokazana pa se u tom smislu Bog može sa stanovitim oprezom imenovati hipotezom. Postoji hipoteza kao postulat. Tako su za Kanta postulati praktičnog uma ideja Bog, duša, besmrtnost, čak moralna sloboda. U tom smislu Bog nije hipoteza. No ukoliko bi se s obzirom na strukturu dokaza za Božju opstojnost moglo govoriti o hipotezi Bog, onda bi to bila hipoteza kao realan, objektivan a ne subjektivan postulat *čistoga* uma. No svim nabrojenim hipotezama zajedničko je svojstvo da nisu provjerene u vanjskom iskustvu, u svijetu fenomena. Međutim znanstvene se hipoteze po sebi mogu provjeravati u iskustvu i provjerene postaju teorije, tj. teorijska tumačenja stanovitih fenomena. Ovdje se objektivni realni postulat čistoga uma kao hipoteza Bog odvaja od svih ostalih hipoteza. Ta je naime hipoteza Bog apsolutno neprovjerljiva u vanjskom iskustvu. Ona kao ni ostale filozofske teze bilo kojeg filozofskog sustava ne potpadaju provjeravanju našim osjetilima pa su u tom smislu uvijek hipoteze, nikad teorije. Hawking je u tom smislu kazao riječ »hipoteza Bog«, jer je kazao da »teorija svega« neće biti dokaz da Bog ne postoji.⁹

2. Kad znanost protumači tajnu Svemira, Bog postaje nepotreban. U toj tvrdnji Svemir se promatra *sučelice*. Za tako promatran Svemir doista vrijedi da mu je Bog nepotreban. Bog je stvorio svijet sa savršenim poretkom. Nije potrebno da naknadno popravlja njegov tijek, nije potrebno da bude kotlokrpa, nije potrebno da ispravlja rupe u poretku Svijeta, nije potrebno da klonuli Svemir bude nošen Bogu na popravak kao pokvaren sat uraru. Međutim Svemir promatran *pozadinski* potrebit je neprekidne Božje podrške, potrebit je neprekidne Božje stvaralačke moći. U tom smislu nijedna teorija o Svemiru ne može Boga poslati na odmor ili spavanje. Zaspri li Bog, Svemir je automatski u ništavilu. Vjerujem da je Hawking govoreći o Božjoj nepotrebnosti, mislio na nepotrebnost Boga u onom prvom smislu. Ali nije mi poznato tko ozbiljno zamišlja Boga zaposlena u Svemiru »začep- livanjem rupa«, osim ako to čini možda naivna pučka religiozna mašta.

8 Isto, 196.

9 Usp. FILIPOVIĆ, V., *Filozofijski rječnik*, Natuknice: hipoteza i postulat.

3. Odlučivši stvoriti svijet, Bog je svezao sebi ruke. I u ovoj izreci Bog se promatra *sučelice* i tvrdnja je istinita. Stvarajući Svemir, Bog je htio da Svemir funkcioniра po fizičkim zakonima koji nužno proistječu iz naravi stvorenih stvari. Stoga sada ne može po miloj volji djelovati u Svemiru mimo, protiv ili iznad tih zakona. Svezane su mu ruke svakom poigravanju sa stvorenim Svijetom. Treba da ga pusti u miru da se vrti i razvija taktom svoga vlastitoga plesa. No, svaki pametan čovjek mora priznati da se kao Gospodar svega što je stvorio može poslužiti sa Svijetom u svojoj komunikaciji sa čovjekom zbog postignuća svojih specijalnih ciljeva s čovjekom. Mislim na razne vrsti čudesa, kojima Bog očituje svoju posebnu prisutnost među ljudima ili svojim božanskim autoritetom potvrđuje govor proroka ili objavitelja Božjih tajna, koji prorokuje ili objavljuje njegove tajne u njegovo ime. Potreban nam je taj topli komunikativni Bog koji skupa s nama promatran pozadinski živi u Svemiru; odbacujemo hladnog deističkog boga koji se ne zanima za čovjeka. Priznajemo, da Bog stvorivši svijet ima svezane ruke, ali ujedno vjerujemo i to, da Bog neprekidno stvarajući svijet ima pravo u nekim slučajevima te ruke i razvezati zbog specijalnih ciljeva. Prigovor da to znači mijenjati fizički poredak u Svijetu, koji funkcioniра kao zatvoren sustav, nema posebne težine jer onaj koji taj poredak, gledajući ga pozadinski, neprekinuto stvara, može taj fizički poredak i mijenjati. Poslije svega toga što smo rekli vratimo se na početnu formulu »vezanih ruku« i recimo: Bog je stvaranjem Svijeta doista htio sebi vezati ruke, ali ne tako da ne bi mogao s čovjekom razgovarati. Činjenicu pak njegova eventualnog razgovora s čovjekom treba dakako dokazati sa znanstvenim dokazima, jednako tako kao što dokazujemo njegovu opstojnost.

4. Kad se promatra Svijet današnjim znanstvenim očima, tada se vidi da je čovjek kruna Svijeta. Nije bilo takvo znanstveno gledanje na Svijet sve od kopernikanskih vremena. Što reći o tome? Evo ovo: da je danas znanstveno ako netko očekuje da Bog u Svijetu napravi nešto neobična zbog njegove Krune, o čemu smo upravo govorili. I još: Treba zahvaliti Bogu da se je znanost vratila počecima Biblije koja govori o stvaranju čovjeka kao Krune svega stvorenoga.

5. Pozadinski pojam odsebnog (a se) apsolutnog Nastojanja pomaže nam i u interreligijskom dijalogu. U budizmu, na primjer, negira se postojanost i supstancijalnost duše (atman), a u zbivanju imamo svijest Ja u pojedinim činima koji teku, imamo neke vrste aktualizma. Može li se to posljednje shvatiti gledanjem na empirijski Ja isključivo pozadinski? I u hinduizmu za sâmsaru, vječni tijek svjetskog zbivanja, ne služi li maya kao prividna osnova pojavnog svijeta, da se taj tijek može shvatiti pozadinski kao ishod iz apsolutnog nedjeljivog duha? U tom svjetlu možemo razumjeti pojačanu pasivnost za akciju onih koji vođeni hinduizmom i budizmom isključivo pozadinski pasivno uranjaju u temelje svjetskog zbivanja i pojačanu aktivnost kršćanskih mistika, koji sučelice apsolutnom Bitku, uranjaju u misterij stvoritelja svijeta, po milosti njima darovanog, da ga razvijaju.

Na kraju ovog broja jedna misao o *budućnosti*. Stoljećima se je u kršćanskom svijetu razvijala mistika *aktivne* ljubavi, koja se je napajala kontemplacijom sučelice Bogu, kojoj pripada još i sv. Mala Terezija, a pogotovo Majka Terezija, dok se istovremeno kolateralno u kršćanskom svijetu razvijala *aktivna požuda* za sticanjem i imanjem sve do gaženja projekata za spašavanje prirode, kojoj prijeti opu-

stošenje. *Budućnost* kršćanskog svijeta trebala bi biti više obilježena mistikom *pasivne ljubavi*, koja će se više napajati *pozadinskim* promatranjem Boga, dok će se stoljetnom sporošću kolateralno u kršćanskom svijetu razvijati *pasivna požuda* za sticanjem i imanjem sve do obumiranja *pretjerane* aktivnosti.

Zaključak

Bića možemo promatrati na dva načina: sučelice licem u lice i pozadinski odstraga. Čovjek promatran sučelice je osjetilno razumno biće a Bog promatran sučelice je sâm Bitak. Ako ih promatramo pozadinski, tada je čovjek, jer je neprekidno stvaran, u stvari neprekidno kontigentno nastajanje ljudskog bića, a Bog neprekidno nužno Nastajanje apsolutnog Bitka. Promatranje čovjeka i Boga pod vidikom nastajanja obogaćuje nas pod više vidika: pod psihološkim, asketsko–mističnim, teološkim, filozofskim te znanstvenim vidikom. U dijelu radnje o Bogu kao nužnom Nastajanju postupali smo interdisciplinarno koristeći spekulativnu teologiju o Trojstvu.

GOD AND MAN AS EVOLVING

In reference to the paper: »The Big Bang model on the Creation of the Universe«

Rudolf BRAJIČIĆ

Summary

The author puts emphasis on the fact that beings can be observed in two ways: from in front, face to face and from behind. A man as he/she observed from in front is a certain determined being, God observed from in front is Being in itself. But if observed from behind, then a man as he/she is continually real, is continually in a fortuitous evolution, while God is only a continuous necessary evolution. So as to prove the later about God, the author uses philosophy and in an interdisciplinary manner speculation on the Trinity. Observing God and man, as a continual evolution is in many aspects useful for: psychological, ascetic–mystical, theological, philosophical, academic and inter–religious dialogue.

